

запланована на середину жовтня того ж року. У цей час ніхто навіть і не міг передбачити, що Юрія Михайловича вже не буде серед нас.

Юрій Михайлович Бондар передчасно пішов із життя, але світла пам'ять про нього, як прекрасного педагога, активного організатора кафедрального життя, інтелігентну, освічену і чуйну людину назавжди залишиться в пам'яті тих, які його знали. Вбачається, що його життя може стати зразком для наслідування як сучасних, так і майбутніх поколінь молодих працівників освітянської ниви.

*Завальний Андрій Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

«ЧОРНИЙ ЧИ БІЛИЙ ЛЕБІДЬ»¹ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ФОКУСУВАННЯ ІЗ СЕРЕДИНИ²

Щороку навесні кафедра теорії держави та права традиційно проводить наукові заходи і вшановує пам'ять та популяризує наукову спадщину кафедралів, яких, на превеликий жаль, з нами вже не має. Цьогоріч ми згадуємо ветерана органів внутрішніх справ і Національної академії внутрішніх справ Юрія Михайловича Бондаря (06.05.1957–10.10.2016).

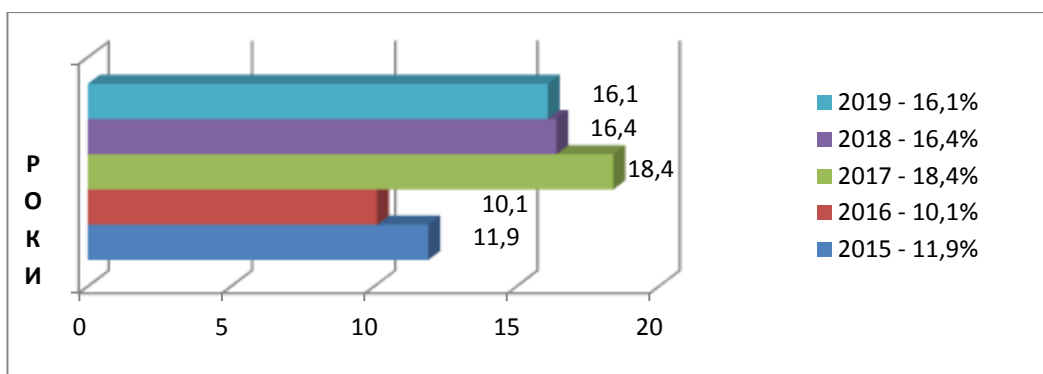
Не дивлячись на те, що Юрія Михайловича Бондаря вже не має, його спадщина, а це не тільки наукові здобутки, але й сформовані візії подальшого розвитку вищої юридичної освіти України – безумовно з нами.

Постановка проблеми. Освітня реформа знаходиться серед основних пріоритетів і найважливіших змін які необхідні українському суспільству. Так, за результатами багаторічного дослідження «Реформи в Україні: громадська думка населення», що проводилось в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованої територій Донецької і Луганської областей Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з іншими соціологічними службами починаючи з 2015 року, з'ясовано – освітня реформа постійно входить до рейтингу першочергових реформ, і знаходиться на восьмій (результат 2019 року) позиції [1]. Відсоткові показники опитування респондентів щодо першочерговості проведення реформ за результати

¹ До відкриття чорних лебедів в Австралії вважалося, що лебеді бувають тільки білими. Нассім Ніколас Талеб у своїй книзі (*Нассім Ніколас Талеб. Чорний лебідь: Про (не)ймовірне в реальному житті.* – Київ : Наш Формат, 2017. – 392 с.) використовує «чорних лебедів», як метафору несподіваних подій, що володіють величезним впливом і наслідками. Нами ж словосполучення «чорний лебідь» вживається у розумінні подій, що призводять до невизначеності наслідків подальших змін, а «білий лебідь» – подій, що призводять до прогнозованих наслідків подальших якісних змін зокрема в сфері вищої юридичної освіти.

² У назві закладено відхилення від ідеї Нассіма Талеба щодо двох підходів до випадковості, зокрема, що скептичному емпіризму притаманний погляд «знизу до гори», а платонічному підходу – погляд «згори до низу». І свідомо допускається фокусування із середини, що безумовно приведе до тунелювання, коли відбувається зосередження на кількох чітко окреслених зонах невизначеності, на занадто вузькому колі фактів (ігноруючи ті, про існування яких не так легко здогадатися).

зазначеного дослідження, зокрема, освітньої реформи за роками наведено на діаграмі.

Але особливу увагу привертає реформа юридичної освіти адже саме від її результатів залежать як і розбудова правової держави, так і забезпечення дотримання прав і свобод людини в Україні. Жодна освітня галузь не була піддана такому безпрецедентному опрацюванню та комплексному дослідженню результатами яких стали звіти, збірники статей, монографії або навіть проекти концепції, як юридична освіта, зокрема серед останніх слід виділити: «Звіт щодо стану юридичної освіти та науки в Україні»³, «Біла книга з реформування української юридичної освіти»⁴, «Європеїзація української юридичної освіти»⁵, «Аналітичний звіт за результатами проекту «Залучення громадськості до формування рамки кваліфікацій правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці»»⁶, «Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії (проект)»⁷, «Стан юридичної освіти в Україні. Аналітичне дослідження за результатами освітніх вимірювань»⁸, «Звіт за результатами аналітичного дослідження «Знання та навички випускників юридичних факультетів та закладів вищої освіти через призму відповідності потребам ринку праці»»⁹, «Концепція розвитку юридичної освіти (проект)»¹⁰,

³ Звіт щодо стану юридичної освіти та науки в Україні. Координатор проектів ОБСЕ в Україні : [сайт]. URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/108309>

⁴ Біла книга з реформування української юридичної освіти (за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції "Європеїзація української юридичної освіти: німецько-український досвід" / Київ, 21 і 22 листопада 2014; Федеральне міністерство освіти і науки Федеративної Республіки Німеччина; Університет імені Георга Августа м. Геттінгена, юридичний факультет; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, юридичний факультет; Центр німецького права; Німецько-український правознавчий діалог / Упорядники: Роман Мельник, Олена Шаблій, Бернгард Шлоер. – Київ : Корпорація «Науковий парк Київський університет імені Тараса Шевченка»; Панов, 2015. – 360 с. – URL: http://zdr.knu.ua/images/2015/2015-06/26/Bila_knyga.pdf

⁵ Європеїзація української юридичної освіти. Матеріали конференції в рамках німецько-українського правознавчого діалогу. Том 2. Українська версія, Universitätsverlag Göttingen 2016. URL: http://zdr.knu.ua/images/2016/2016-12/22/mann_europaesierung_uk.pdf

⁶ Аналітичний звіт за результатами проекту «Залучення громадськості до формування рамки кваліфікацій правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці» / Козьяков С.Ю., Лилик С.В., Лилик І.В., Пирогова Д.І., Красновський О.В. – К.: ВГО «Українська Асоціація Маркетингу», 2015. - 131 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/zvit_sait-1.pdf

⁷ Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника. МОН України : [сайт]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptsiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika>

⁸ Стан юридичної освіти в Україні. Аналітичне дослідження за результатами освітніх вимірювань. К.: Ваїте, 2018. – 168 с. МОН України : [сайт]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2018/03/30/LegalEducationReport-FINAL.pdf>

⁹ Звіт за результатами аналітичного дослідження «Знання та навички випускників юридичних факультетів та закладів вищої освіти через призму відповідності потребам ринку праці». URL: https://uba.ua/documents/ZVIT_Jurosvita.pdf

¹⁰ Концепція розвитку юридичної освіти від 23 травня 2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptsiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika>

«Проект концепції розвитку юридичної освіти»¹¹.

Визначення мети. Але метою даного дослідження є не аналіз відповідних концепцій, звітів, та навіть не з'ясування позицій усіх стейкхолдерів, а привертання уваги до рушійної сили, що має стояти в авангарді перетворень у сфері юридичної освіти тобто науково-педагогічних працівників. Адже на думку Н. Талеба прогнозувати вплив подій на особу простіше. Тому й *мета* визначається, як окреслення візій, щодо можливих чинників впливу на науково-педагогічних працівників, що здійснюють підготовку правників у закладах вищої освіти.

Огляд фактів. Під час аналізу тенденцій розвитку освіти в Україні згадаємо вислів батька сучасної медицини Клода Бернара: «Насамперед – факти, а потім вже – наукові прагнення». Адже саме вони беззаперечно будуть привертати увагу до відповідних закономірностей та їх наслідків.

Насамперед, в контексті нашого дослідження, до таких фактів слід віднести ряд останніх нормопроектних ініціатив запропонованих МОН для громадського обговорення:

1. Проект постанови Кабінету міністрів України «Про документи про вищу освіту (наукові ступені)»¹².

2. Проект постанови Кабінету міністрів України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов кабінету міністрів України»¹³.

3. Проект наказу МОН «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу МОН від 07 серпня 2020 року № 450 та затвердження рекомендованого переліку видів навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників закладів вищої освіти»¹⁴.

Перший проект покликаний завершити перехід від видачі «дипломів державного зразка» до видачі дипломів закладами вищої освіти за зразком, затвердженим власною вченою радою із зазначенням обов'язкової інформації, яка повинна міститися в документах про вищу освіту.

Другим проектом передбачається скасування Нормативів чисельності студентів (курсантів) денної форми навчання на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах III і IV рівня акредитації державної форми власності для освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр та Порядку надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу.

І нарешті, третій проект наказу розроблено відповідно до частин другої та третьої статті 56 Закону України «Про вищу освіту», якими передбачено, що: рекомендований перелік видів навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи для науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері

¹¹ Проект концепції розвитку юридичної освіти від 26 лютого 2020 р., розроблений та обговорений на робочих зустрічах народних депутатів України спільно з експертами у галузі права та вищої освіти, URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html.

¹² <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-postanovi-kmu-pro-dokumenti-pro-vishu-osvitu-naukovi-stupeni>

¹³ <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-viznannya-takimi-sho-vtratali-chinnist-deyakh-postanov-kabinetu-ministriv-ukrayini>

¹⁴ <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromad-obgovor-proyekt-nakazu-pro-viznannya-takim-sho-vtrativ-chinnist-nakazu-mon-vid-07082002-r-450-ta-zatverdzh-rekomend-pereliku-vidiv-navch-metod-nauk-ta-organizac-roboti-naukovo-pedagog-nauk-i-pedagog-pracivn-zvo>

освіти і науки; норми часу навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи визначаються закладом вищої освіти.

Зазначені проекти однозначно дозволяють виявити тенденцію, щодо втілення принципу автономії закладу вищої освіти про який йдеться в статті 32 ЗУ «Про вищу освіту» але в той же час чи не призведе скасування попередньо встановлених нормативів до хаосу локальної правотворчості закладів вищої освіти. І чи не породить це українське ноу-хау, коли проведення класичної двогодинної лекції у підсумку буде обліковано 30 хвилинами начального навантаження або три науково-педагогічних працівника будуть спроможні якісно забезпечити освітній процес для ста п'ятдесяти здобувачів вищої освіти. А тому чи будуть зазначені нормопроектні ініціативи «чорним чи білим лебедем» для науково-педагогічних працівників визначить лише час.

По-друге, разом із нормативним врегулюванням автономії закладів вищої освіти, необхідно привернути увагу і на зростання ролі та значення визнання неформального та інформального навчання. Ухвалена у 2012 році «Рекомендація Ради ЄС 2012/С 398/01 про визнання неформального та інформального навчання» [2] встановлює, що визнання результатів неформального та інформального навчання має вести до присвоєння людині повної або часткової кваліфікації. Знання, досвід, навички та компетентності, здобуті поза межами формальної освіти (закладу вищої освіти), можуть бути підтверджені в офіційному порядку, і на основі цього людині може бути присвоєно відповідну кваліфікацію. Водночас визначено, що країни можуть встановлювати власні пріоритети щодо визнання професійних кваліфікацій у певних галузях.

Додатково в контексті визнання неформального та інформального навчання слід також врахувати ухвалену у 2017 р. *Рекомендацію Ради ЄС 2017/С 189/03 про Європейську рамку кваліфікацій для навчання упродовж усього життя та скасування рекомендації Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2008 р. про створення європейської рамки кваліфікацій для навчання упродовж усього життя*¹⁵. Ця Рекомендація тлумачить кваліфікацію як формальний результат процесу оцінювання (при цьому кваліфікація отримується, коли компетентний орган визначає, що людина досягла результатів навчання за певними стандартами). У документі зазначено, що для порівняння кваліфікацій, які встановлюються за результатами навчання, і, відповідно, для полегшення міжнародного визнання кваліфікацій слід орієнтуватись на Європейську рамку кваліфікацій для навчання впродовж життя (ЄРК). Нинішні ЄРК складається з восьми кваліфікаційних рівнів, які описуються через три ключові дескриптори – знання (knowledge), навички (skills), відповідальність та автономія (responsibility and autonomy) [3].

Тому навіть із врахуванням віднесення професії правника до переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, а це передбачає

---

¹⁵ The Council of the European Union 2017/C 189/03 Recommendation on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017H0615\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017H0615(01))

відповідний проект наказу МОН¹⁶ потребує додаткового опрацювання питання щодо визнання неформального та інформального навчання в юридичній освіті. Зокрема, як варіант, покладання такого завдання на кваліфікаційні центри, які передбачені в статті 19 проекту Закону України «Про Національну систему кваліфікацій»¹⁷.

По-третє, через призму обраної нами термінології «чорного лебедя» та лише з часом можна буде визначити наслідки запровадження фінансування закладів вищої освіти за результатами їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності (постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1146 «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності»). Адже починаючи з 2020 року, заклади вищої освіти отримують державне фінансування не в залежності від штатного розпису, а в залежності від результатів своєї діяльності. Прогнозується, що протягом наступних трьох-чотирьох років вага кількості студентів у фінансуванні закладу вищої освіти зменшиться з майже 100 %, як було дотепер, до 50 % і менше. Щороку «полювання» за кількістю студентів буде відходити в минуле на користь роботи над якістю вищої освіти. Заклади вищої освіти будуть намагатись підвищити якість надання освітніх послуг, адже від цього буде залежати обсяг їх державного фінансування. Як наслідок це збільшуватиме кількість випускників, що є конкурентоспроможними фахівцями на ринку праці [4].

По-четверте, із запровадженням ключових показників ефективності для керівників ЗВО та наявне громадське обговорення «Проекту професійного стандарту на посади «Асистент», «Викладач», «Старший викладач», «Доцент», «Професор»»¹⁸, дозволяє прогнозувати появу відповідних показників ефективності і для науково-педагогічних працівників. Адже, логіка «чорного лебедя» робить те, чого ми не знаємо набагато важливішим за те, що ми знаємо.

По-п'яте, звичайно не викликає заперечення теза, що вища юридична освіта повинна надаватися високопрофесійними та вмотивованими науково-педагогічними працівниками, більш того слід погодитись, що досягнення цієї мети можливо саме завдяки забезпеченню конкурентного рівня оплати праці викладачів правничих шкіл¹⁹. Тому на тлі цього, здавалось логічним є рішення про запровадження індикативної собівартості або затвердження Порядку формування мінімального розміру плати за навчання для здобувачів вищої освіти на основі індикативної собівартості²⁰ але чи сприятиме це підвищенню якості юридичної освіти знову таки буде це «чорним чи білим лебедем» юридичної освіти визначить лише час. Більш того є сподівання, що ці заходи як і ряд інших зазначених вище спрямовані на побудову моделі з більш жорсткими вимогами

¹⁶ <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyektu-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-pro-zatverdzhennya-pereliku-specialnostej-zdobuttya-stupenya-osviti-z-yakih-neobhidne-dlya-dostupu-do-profesij-dlya-yakih-zaprovadzhenododatkoveregulyuvannya>

¹⁷ <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya>

¹⁸ <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-projekt-profstandartu-na-posadi-asistent-vikladach-starshij-vikladach-docent-profesor>

¹⁹ Проект концепції розвитку юридичної освіти від 26 лютого 2020 р., розроблений та обговорений на робочих зустрічах народних депутатів України спільно з експертами у галузі права та вищої освіти URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html.

²⁰ Деякі питання запровадження індикативної собівартості: Постанова КМУ від 3 березня 2020 р. № 191 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-2020-%D0%BF>

до науково-педагогічних працівників, але із вищими зарплатами, про яку розповідає Світлана Хутка [5].

Висновки. Сьогодні Україна переживає складний час швидких змін і всеохоплюючих викликів у тому числі і в сфері вищої юридичної освіти. Наведені факти опосередковано чи безпосередньо будуть впливати на науково-педагогічних працівників через навчальні, методичні, організаційні, структурні, фінансові аспекти їх діяльності. Загроза «чорного лебедя» для вищої юридичної освіти дуже серйозна, але це і дозволяє сподіватися на якісний «стрибок» вищої юридичної освіти і перетворення її на «білого лебедя» реформ правової сфери. Звичайно наведені факти зібрані протягом короткотривалого спостереження не можуть претендувати на істину адже для того щоб зрозуміти, що відбувається потрібен час. Але безальтернативним фактом є те, що без високопрофесійних та вмотивованих науково-педагогічних працівників якісних змін у сфері вищої юридичної освіти не відбудеться.

Список використаних джерел

1. Реформи в Україні: громадська думка населення. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва : [сайт]. URL: <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya-2019>.

2. The Council of the European Union Recommendation of 20 December 2012 on the validation of non-formal and informal learning 2012/C 398/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32012H1222%2801%29>.

3. Семигіна Т. В. Європейська політика щодо визнання професійних кваліфікацій: уроки для України. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін, 2020. С. 5-14.

4. ЗВІТ про хід і результати виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2019 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/02.2020/zvit.pdf>.

5. Ведернікова І. Світлана Хутка. Квиток на Сан-Францисківщину Дзеркало тижня. Випуск №1285 7 березня-13 березня 2020 року URL: https://m.dt.ua/internal/svitlana-hutka-kvitok-na-san-franciskivschinu-340906_.html.

